

De Leidse 'ethische richting' krijgt *en passant* een veeg uit de pan. Prof. C. van Vollenhoven, stuwende kracht achter de Leidse opleiding, zou door zijn politieke stellingname in de *NRC* de Utrechtse faculteit mede in het leven hebben geroepen: 'Hoogleraren moeten geen politieke tinnegieters zijn' (413). Vijf bladzijden verder erkent Fasseur de juistheid van Van Vollenhovens politieke inschatting van het Indonesisch nationalisme. Zou het niet consequenter zijn geweest dat al meteen bij het oordeel over de oprichting van 'Utrecht' te betrekken? Ook ten aanzien van de carrièremogelijkheden in de buitengewesten is er enige inconsequentie: rond 1900 steken deze nog ongunstig af bij die op Java (302); tien jaar later (69 bladzijden verder) is dit zonder slag of stoot ineens omgekeerd. Zomaar of door de 'afronding van Nederlands-Indië'? Het zijn enkele kanttekeningen bij een goed geschreven, fraai uitgegeven, helder overzicht en een — al is dat misschien geen wetenschappelijke kwalificatie — vooral voor de negentiende eeuw leuk boek.

Elsbeth Locher-Scholten

J. Stengers, *De koningen der Belgen. Macht en invloed van 1831 tot nu* (vertaling van: *L'action du roi en Belgique depuis 1831. Pouvoir et influence. Essai de typologie des modes d'action du roi*, Historische reeks X; Parijs: Dukulot, Leuven: Davidsfonds, 1992, 357 blz., Bf895,-, ISBN 90 6152 801 1 [LBS 04681789]).

Op het zesde congres van het Politologisch instituut over *Het koningschap in het parlementaire stelsel. België, Denemarken, Groot-Brittannië en Nederland, anno 1990* kondigde Jean Stengers de publikatie aan van een monografie over de politieke rol, macht en invloed van de Belgische koningen sinds 1831. Door zijn eerdere publikaties over de rol van Leopold I en II en over de koningskwesitie (Leopold III) staat Stengers reeds lang bekend als een specialist terzake, niet alleen in academische middens, maar ook bij het grote publiek: de media doen immers frequent een beroep op hem om de actuele rol van de koning te duiden of in historisch perspectief te situeren. Men keek dan ook ongeduldig uit naar de publikatie van deze monografie, die zonder twijfel voor geruime tijd het referentiewerk bij uitstek zal vormen over de politieke impact van de koning in België sinds 1831 en die tevens de grondstof zal leveren voor comparatieve syntheses.

De structuur van deze studie is gebaseerd op een 'typologisch' onderscheid tussen de verschillende bevoegdheden van de koning, die enerzijds voortvloeien uit constitutionele bepalingen, maar anderzijds via grondwettelijke gewoonte en politieke praktijk geleidelijk werden versterkt of uitgehold. Stengers reconstrueert, analyseert en overstijgt moeiteloos een groot aantal concrete en complexe beslissingsmomenten, zodat een scherp beeld ontstaat van de wijze waarop de Belgische koningen optraden en hun macht deden gelden. Hij levert overtuigende bewijzen voor de vaststaande stelling dat er achter de stabiliteit van de grondwettelijke teksten over de koning en zijn bevoegdheden een enorme revolutie in de praktijk en een machtserosie schuilt. Hij staaft zijn stelling door indrukwekkend en minutieus empirisch onderzoek, vooral met betrekking tot de eerste drie regeerperiodes (van Leopold I tot Albert I, 1831-1934), terwijl Leopold III uitvoerig aan bod komt in het hoofdstuk over het optreden van de koning die zich in de onmogelijkheid bevindt om te regeren. Stengers wijst zelf op de onvermijdelijke lacunes ten gevolge van de geheimhouding van de archieven uit de recente periode, zodat een exhaustieve analyse van Boudewijns optreden voor een later tijdstip zal zijn: waar mogelijk heeft Stengers zich alleszins op virtueuze wijze en met grote eruditie van zijn taak

gekweste. Het staat wel al vast dat de koningskwestie en het regentschap van prins Karel (1944-1950) een nieuwe periode hebben ingeluid, waarin de macht van formateurs, eerste ministers en partijvoorzitters definitief en onomkeerbaar doorbrak.

In het meest omvangrijke deel van zijn boek behandelt Stengers het optreden van de koning als regerend soeverein in het kader van de binnen- en buitenlandse politiek. De magistratuur van de koning behelst allereerst de beslissingsmacht die door de grondwet onder het systeem van de ministeriële verantwoordelijkheid aan de koning werd toegekend. Zo gold het benoemen en ontslaan van ministers in de negentiende eeuw als een persoonlijk prerogatief van de koning. De participatie belette de koning na de tweede wereldoorlog steeds meer om op dit vlak een actieve rol te spelen, terwijl de grondwetsherziening van 1993 zijn bevoegdheden nu ook formeel beperkt. De koning verwierf ook door grondwettelijke gewoonte beslissingsmacht, met name het opperbevel over het leger in oorlogstijd. Albert I vergrootte tijdens de eerste wereldoorlog zijn persoonlijke macht op dit vlak buiten de ministeriële verantwoordelijkheid om, die normaal strikt vereist is. Stengers reconstrueert de mislukte poging van Leopold II om beslissingsmacht te verwerven inzake de bekrachtiging van wetten: hij poogde immers het koninklijk veto onder de vorm van een koninklijk referendum in te voeren ten tijde van de eerste grondwetsherziening (1893) ter compensatie van het algemeen meervoudig stemrecht. De dood van het veto werd definitief bezegeld door de 'mini-koningskwestie' van april 1990 rond de gewetensbezwaren van Boudewijn tegen het bekrachtigen van het ontwerp op de gedeeltelijke depenalisering van abortus: er is nu definitief unanimitieit over de automatische bekrachtiging van wetten. De koningen pasten frequent verdragingsmanoeuvres toe alvorens wetten te bekrachtigen en oefenden zo hun medebeslissingsrecht uit om op de besluitvorming te wegen: dit wordt als hun klassieke actieterrain beschouwd. Op een meer beknopte wijze analyseert Stengers vervolgens de rol van de koning als tolk van het regeringsbeleid ten aanzien van de publieke opinie en zijn beïnvloedingsrol ten aanzien van ministers, parlementsleden en andere personaliteiten. Het optreden van Leopold III die zich in de onmogelijkheid bevindt om te regeren, het optreden van de koning als privé-persoon en van Leopold II als soeverein van de onafhankelijke Kongostaat (1885-1905) komen tenslotte ook nog aan bod.

Binnen de typologische classificatie benadert Stengers elk type van koninklijke interventie chronologisch, zodat de machtserosie doorheen de verschillende regeerperiodes zichtbaar wordt. Er zijn echter ook enkele nadelen verbonden aan een dergelijke typologische werkwijze en Stengers geeft er zich in zijn inleiding ten volle rekenschap van, omdat de krachtlijnen van elke regeerperiode immers toch enigszins vervagen. De geleidelijke democratisering van het politieke systeem komt eerder terloops bij bepaalde gevallenstudies of pas in de slotbeschouwingen aan bod, waardoor het centrale thema zich wat verzelfstandigt. Een grondige kennis van de politieke geschiedenis van België wordt dan ook verondersteld. Men krijgt pas een globaal beeld van de politieke persoonlijkheid van elke koning na lectuur van het hele werk. De lezer zou even gretig een afzonderlijk hoofdstuk verslonden hebben over de constitutionele opstelling, politieke denkbeelden, ideologische invloeden en het 'actieprogramma' van elke koning. Zijn medewerkers worden niet systematisch politiek en sociologisch gesitueerd, zodat zij eerder als figuranten naar voor komen.

De vertaling van Luk Verlonje wordt enkel ontsierd door een aantal zetfouten (53, 155, 165, 186, 189, 192; voetnoten 570,593) of een te vrije vertaling van oorspronkelijk Franse citaten uit koninklijke brieven. Het werk is voorzien van een lijst van regeringen sedert 1831 en van een personenregister. Een zaakregister, verwijzend naar het onderwerp van beslissingen of materies waarin de koning intervenieerde, zou welkom geweest zijn, evenals een afzonderlijke bibliografie. Aangezien op 17 februari 1994 een nieuwe tekst van de Belgische grondwet werd

afgekondigd (met inbegrip van een nieuwe nummering van de in dit werk geciteerde artikelen) en aangezien de nieuwe artikelen 46 en 96 de koninklijke prerogatieven inzake ontslaan en benoemen van ministers en inzake het ontbinden van de Kamer gevoelig hebben gewijzigd, zouden de oude artikelen in een volgende uitgave best in bijlage worden opgenomen. In alle geval opent het politieke optreden van Albert II ook daardoor nieuwe onderzoeksperspectieven voor Jean Stengers.

R. de Groof

J. Meyers, *Domela. Een hemel op aarde. Leven en streven van Ferdinand Domela Nieuwenhuis* (Open domein XXVII; Amsterdam: De Arbeiderspers, 1993, 438 blz., f55,-, ISBN 90 295 3114 2).

Gadegeslagen door een immense menigte wordt de doodskest met het lichaam van Ferdinand Domela Nieuwenhuis op zaterdag 22 november 1919, vanuit gebouw Concordia aan het Amsterdamse Weesperplein, door 14 bootwerkers gedragen naar de rouwtrein aan het Centraal Station om te worden vervoerd naar crematorium Westerveld. Een leven van revolutionaire strijd en gekenmerkt door spectaculaire (politieke) metamorfosen is ten einde.

Geboren in 1846 te Amsterdam in een groot-burgerlijk gezin, vader hoogleraar aan het Evangelisch-Luthers Seminarium, is Domela voorbestemd predikant te worden. Inderdaad slaagt hij in 1869 voor het proponentsexamen, maar etaleert dan al een onorthodoxe, modernistische interpretatie van het christendom. Na zware gewetensstrijd breekt Domela tenslotte met een christelijke leer die geen oog heeft voor de aardse verlangens van het uitgebuite proletariaat van de negentiende eeuw. In 1879 bekennt hij zich tot het marxistische socialisme en neemt ontslag als predikant. Als aanvoerder van de *Sociaal-Demokratische Bond* (SDB) en redacteur van *Recht voor Allen* wordt hij de legendarische leider van de 'oude beweging', het socialisme vóór de oprichting van de SDAP. Persoonlijke en politieke factoren zorgen er vervolgens voor dat Domela breekt met het marxisme en de weg inslaat naar een anarchisme dat zal leiden tot de oprichting in 1894 van de 'parlementaire' SDAP. Als uiterste consequentie van zijn radicale anarchistische overtuiging volgt in 1897 Domela's breuk met de tot *Socialistenbondomgedoop*-te SDB, die te veel zou lonken naar deelname aan verkiezingen. Zo wordt hij leider van een minuscule anarchistische groep die elk compromis met de onderdrukkende klassenstaat zal afwijzen.

Meyers is er in zijn omvangrijke studie in geslaagd relevante politieke en persoonlijk-psychologische factoren die Domela's leven getekend hebben te reconstrueren. De bereikte detaillering is zeer welkom temeer daar Domela's autobiografie, *Van christen tot anarchist*, in 1910 is verschenen en een belangrijk deel van zijn leven niet bestrijkt. Lof verdient ook het (grotendeels) ontbreken van een hagiografische teneur. Zie onder meer het aan de orde stellen van de ambivalente houding van Domela jegens joden en het 'doorprikken' van diens uiterlijke onverstorbaarheid. Domela komt naar voren als een mens 'van vlees en bloed' met zowel grootse 'Messiaanse' als kleinmenselijke proporties. Vermelding verdient in dit verband trouwens ook Meyers' weldadige onpartijdigheid jegens Christiaan Cornelissen, *bête noire* van de dominante sociaal-democratische geschiedschrijving.

Tekortkomingen kent de studie ongetwijfeld ook. Zo is het benutte bronnenmateriaal zeker niet volledig. De geraadpleegde persoonsarchieven zijn niet uitputtend, de weergegeven bibliografie van Domela kan geen aanspraak maken op volledigheid en belangrijke periodieken als *Het*